

УДК 378.091.12:159.942:[159.944.4]

Ю. М. Скорик,
аспірант

(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького)
alera_julija@mail.ru

ІМІДЖ ПЕДАГОГА ЯК ФОРМУЮЧИЙ ЧИННИК СТІЙКОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті представлено теоретичний аналіз феномена іміджу педагога. З'ясовано передумови його формування, основні складові та підходи до класифікації. Проаналізовано особливості формуючого впливу іміджу на становлення особистості студента педагогічного університету. Описано залежність схильності до психофізичного вигорання майбутніх викладачів від професійного образу працюючих педагогів вищої школи. Обґрунтовано необхідність формування позитивного професійного іміджу педагога як детермінанти розвитку стійкості до професійного вигорання майбутніх викладачів вищої школи.

Ключові слова: психофізичне вигорання, професійний образ, педагогічний вплив, психологічне здоров'я.

Постановка проблеми. Підготовка кваліфікованих, конкурентоспроможних викладачів вищої школи, які можуть вільно володіти власною спеціалізацією і бути компетентними у суміжних сферах діяльності, бути готовими до безперервного процесу професійного вдосконалення і стійкими до впливу чинників стресогенного характеру – основна мета професійної освіти. Нові стандарти й вимоги до системи освіти підвищують рівень уваги до особистості педагога, його професіоналізму, рівня соціальної мобільності, процесів розвитку особистісної та інформаційної культури. Це зумовлює актуалізацію питань, пов'язаних із професійним іміджем педагога вищої школи, його стійкістю до професійних стресів, які можуть порушувати механізми його функціонування як учасника навчально-виховного процесу, так і члена суспільства, а також проблему підготовки майбутніх викладачів вищої школи, зокрема питання їх готовності до виконання обов'язків у емоційно напружених і непередбачуваних професійних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Феномен професійного іміджу вивчали Ю. В. Андрєєва, А. А. Бірюкова, Л. Г. Попова та ін. Значущість позитивного професійного образу викладача вищої школи в педагогічному процесі в своїх наукових працях підкреслюють Л. М. Мітіна, М. Н. Котлярова, С. Я. Ромашина та ін. Особливості іміджу майбутнього педагога досліджували М. А. Апраксіна, Н. А. Тарасенков, Є. В. Ємельянова та ін. Соціально-політична енциклопедія трактує імідж як цілеспрямовано сформований образ, що покликаний здійснити емоційно-психологічний вплив на інших осіб із метою реклами, популяризації тощо [1]. На думку Є. А. Петрової, нині соціальна взаємодія побудована не на сутнісному пізнанні об'єкта спілкування, а на основі його іміджу, здатності до публічної взаємодії. Для педагогів особливо важливим є вміння володіти іміджевими механізмами у зв'язку з тим, що будь-яка форма навчальної діяльності у вищих навчальних закладах є не лише джерелом інформації, а й процесом соціалізації особистості як педагога, так і студента.

Мета цієї статті полягає у дослідженні кореляційних зв'язків між феноменом професійного вигорання та іміджем педагога.

Виклад основного матеріалу. Професійний образ викладача вищої школи – це динамічна характеристика, яка є результатом тривалого процесу самовдосконалення. На нього впливають індивідуальні властивості людини, її професійний і життєвий досвід, рівень виховання і освіти. Провідний фахівець у галузі іміджології В. М. Шепель пропонує розглядати поняття іміджу як збірне, головним компонентом якого є особиста привабливість фахівця [2]. Н. О. Морєва визначає поняття особистої привабливості як сукупного образу комунікабельності, рефлексивності, емпатійності, адаптивності, впевненості й толерантності особистості фахівця. Для викладача вищої школи особиста привабливість повинна передбачати майстерну демонстрацію усіх особистісно-ділових умінь, якостей і навичок, що необхідні для забезпечення високого рівня ефективності навчального процесу. Варто пам'ятати, що професійний образ має дві сторони: суб'єктивну, тобто сприйняття образу тією людиною, яка його демонструє, і об'єктивну – той образ, що сприймається спостерігачами. Імідж не завжди повністю відображає особистість його носія, але незалежно від цього образ може викликати до себе як позитивне, так і негативне ставлення [3].

Л. К. Аверченко виокремлює три основні підходи до визначення іміджу, на основі яких його можна класифікувати:

- функціональний підхід, коли імідж класифікують за сферою його функціонування;
- порівняльний підхід, який базується на порівнянні близьких між собою іміджів;
- контекстуальний підхід, що поділяє імідж залежно від контексту [4].

Найбільш поширеною класифікацією є поділ іміджу за його функціонуванням, який розрізняє дзеркальний, бажаний, поточний, множинний і корпоративний імідж. Дзеркальний імідж – це уявлення фахівця про себе, першочергова демонстрація позитивних рис характеру і приховування недоліків із мінімальним рівнем урахування думок соціального оточення. Бажаний імідж відображає ідеальний образ людини, до якого вона прагне. Поточний імідж – складається з оцінки соціального оточення, яке

безпосередньо або опосередковано оволоділо інформацією про людину. Недостатнє інформаційне забезпечення або особистісне викривлення інформації може спотворювати образ фахівця, викликати непорозуміння, упереджене ставлення. Множинний імідж формується під впливом низки незалежних структур. Корпоративний імідж – імідж закладу, організації загалом.

Професор В. В. Бойко пропонує розглядати імідж як цілісне утворення, до складу якого входять наступні компоненти: система цінностей особистості, її внутрішня філософія; професійний, емоційний, інтелектуальний, комунікативний, етичний або моральний стиль поведінки; аудіовізуальна культура фахівця [5]. Інші підходи до висвітлення структури іміджу визначають три групи особистісних якостей, які визначають неповторну частину іміджу (за В. М. Шепель): 1) природні якості; 2) набуті якості внаслідок освітніх і виховних процесів; 3) якості, набуті під час професійного і життєвого досвіду [6].

Професійний імідж викладача вищої школи – це образ рольової відповідності професійним вимогам, який формується педагогом і доповнюється індивідуальними характеристиками в процесі міжособистісної взаємодії із колегами, студентами, керівництвом, суспільством. Контролюючи функцію здійснює викладач і громадськість відповідно до професійних вимогам до особистості фахівця. Рівень сприйняття і розуміння між суб'єктами спілкування під час педагогічної взаємодії значною мірою впливає на формування особистості й побудову спільної діяльності. Тож можна припустити, що імідж викладача вищої коли відіграє значну роль в суспільно-значущих процесах, навчальній діяльності і здійснює значний вплив на суб'єктів освітнього процесу – студентів та педагогів. Така провідна роль позитивного професійного образу може слугувати обґрунтуванням необхідності педагогу відповідати заявленому іміджу, а значить володіти необхідними здібностями і навичками, які необхідні не лише під час навчальної діяльності, а й в процесі підтримання стану фізичного й психологічного здоров'я. Компоненти професійного іміджу педагога умовно поділяють на три групи: 1) педагогічні здібності; 2) комунікативні здібності; 3) здібності до створення позитивного професійного образу. Педагогічні здібності визначають як індивідуальні стійкі характеристики особистості викладача, які знаходять прояв в уважному ставленні до об'єктів спілкування, ретельному доборі засобів і умов педагогічної діяльності, продуктивних моделей формування необхідних якостей особистості студента. Педагогічні здібності розділяють на декілька груп:

– перцептивно-рефлексивні – здібності, що виражаються можливістю педагога здійснювати формуючий вплив на особистість студента шляхом співпереживання, спостережливості, відповідальності, розуміння, чуйності та прояву зацікавленості. Таким чином, педагог орієнтується на психічний розвиток студента й здатен своїм особистим прикладом продемонструвати модель поведінки кваліфікованого, успішного, невиснаженого професійно педагога вищої школи;

– управлінські, конструктивні, проєктивні здібності, що пов'язані з умінням впливати на суб'єкта взаємодії. Основні стратегії поведінки педагога – співпраця, створення творчого соціально-психологічного клімату в колективі, його згуртування, раціональна організація робочого часу, застосування продуктивних методів навчання, звернення до мотиваційної сфери студентства для скеровування їхньої навчальної діяльності без застосування маніпулювання;

– педагогічна компетентність – включає предметні й педагогічні знання та вміння, які допомагають реалізувати особистість педагога і досягати високих результатів у навчальній діяльності студентів;

– особистісна складова – полягає у розгляді особистості викладача вищої школи як основного компонента пізнавального процесу. Важливим аспектом є здатність педагога усвідомлювати себе повноцінною особистістю і відчувати потребу в самореалізації або самоактуалізації [7].

Комунікативні здібності педагога полягають у вмінні знайти індивідуальний підхід до кожного студента, проявляти тактовність, встановлювати взаємини, побудовані на довірі, повазі, взаєморозумінні. Під час презентації свого професійного образу в педагогічному спілкуванні перед педагогом постає низка завдань вербальної комунікації, що включають прояв лекторської майстерності (встановлення контакту з аудиторією, логічність, інформативність, доступність викладу інформації), навчання основам мистецтва й культури мовлення (планування виступів, їх змістовність, аргументованість, доречність, рівень словникового запасу), дотримання принципів суб'єкт-суб'єктних відносин (безоцінне ставлення до співрозмовника і повне прийняття його особистості, використання технік активного слухання, використання "Я-висловлювань", рефлексія).

До засобів невербального впливу на суб'єктів спілкування належать: 1) паралінгвістичні – тембр, висота, гучність голосу; 2) естралінгвістичні – зітхання, паузи, сміх, кашель; 3) візуальні (точка спрямування погляду, його тривалість, міміка); 4) кінетика – хода, рухи ніг, рук, тулуба. Формуючий вплив викладача передбачає професійне управління власною комунікативною діяльністю, що потребує низки комунікативних умінь – спілкуватися в присутності сторонніх, цілеспрямовано організовувати процес комунікації і керувати ним, за допомогою системи спілкування організовувати зі студентами навчальну, виховну й творчу діяльність [8]. Для того, аби емоційно ототожнити слухачів із своїми думками й переживаннями, здійснити формуючий вплив на певну характеристику особистості, викладач має дотримуватись низки практичних рекомендацій:

1. Уміння говорити простими словами, доступною для слухачів мовою.
2. Виклад навчального матеріалу, який представлений не лише в початкових посібниках, а й пов'язаний із власною позицією викладача.

3. Демонстрація технології мислення для полегшення процесу стеження за потоком думок.
4. Підвищений рівень уваги до актуальних для аудиторії тем і вміння їх виокремлювати.
5. Активне прагнення до розв'язування проблемних завдань, а не їх уникнення.
6. Компромісне ставлення до аудиторії, пошук спільних позицій у міркуваннях, уникнення конфліктних ситуацій.
7. Вербальний прояв вдячності і похвали.
8. Вияв зацікавленості й інтересу до тем, що обговорюються.
9. Дотримання ділового стилю у зовнішньому вигляді.

Американський учений К. Роджерс стверджує, що до ефективної взаємодії готовий лише педагог із позитивною Я-концепцією, якому властиве почуття власної значущості, гнучкість мислення, впевненість у здатності займатись педагогічною діяльністю, переконаність в імпуванні всім людям, зокрема студентству. Такий викладач готовий до подолання професійних і життєвих труднощів, відчуває соціальну значущість власної професії, а свої здібності, прагнення до емпатійності, сентиментальності, емоційну рівновагу, життєрадісність і впевненість в собі застосовує під час навчально-виховного процесу. Така людина зазвичай стійка до професійних деформацій, емоційного, інтелектуального, фізичного виснаження, професійного вигорання, викликає повагу й прагнення до наслідування серед студентства. Якщо взяти до уваги, що мова йде про студентів педагогічних спеціальностей, то формування позитивного професійного образу, стійкості до професійного вигорання є не лише корисним під час навчання, але й слугує однією із вимог до особистості фахівця педагогічної сфери. Підготовка фахівців педагогічного профілю, формування стійкості до непередбачуваних ситуацій професійного характеру, психофізичного вигорання та формування позитивного іміджу як працюючих, так і майбутніх педагогів має перетворитися у замкнуте коло, в якому нема місця для професійного регресу.

Найбільш значущим і важливим інструментарієм, що застосовується в педагогічній практиці є: позиціонування, деталізація, маніпулювання, емоціоналізація, метафоризація, вербалізація, візуалізація, акцентування інформації, опитування та ін. Метод позиціонування застосовується для підвищення рівня ефективності комунікації, деталізація подачі інформаційного матеріалу посилює його вплив. Маніпулювання зазвичай застосовується інтуїтивно для зосередження уваги на іншому об'єкті. Емоціоналізація полягає у співвідношенні раціональних і емоційних складових для полегшення сприйняття інформації аудиторією і кращого запам'ятовування. Метафоризація у деяких випадках стає засобом розкриття змісту, коли нова діяльність або явище немає відповідного опису. Метафоризація – це потужний механізм, який впливає на свідомість студента і дозволяє перебудувати її за допомогою вербальних засобів комунікації. Вербалізація застосовується для опису, з метою вербалізації уявлень, тоді як візуалізація застосовується для формування цих уявлень. Акцентування інформації може полягати як у її приховуванні, так і нав'язуванні. Відбір інформації відбувається з урахуванням суб'єктивних ціннісних критеріїв. Опитування може застосовуватись як спосіб аналізу і як інструмент впливу, що змінює думку слухачів [9].

Висновки. Імідж педагога – це динамічна сукупність пов'язаних між собою внутрішніх і зовнішніх характеристик викладача вищої школи. Його формування – це тривалий процес, який потребує зусиль і активності. Важливим є усвідомлення значення позитивного іміджу в профілактиці професійних деформацій, зокрема професійного вигорання – феномену інтелектуального й фізичного знесилення, яке зумовлює деперсоналізацію, редукцію професійних досягнень й емоційне спустошення. Відсутність навичок самопрезентації, самопізнання, самооцінювання, одноманітні методів і форм педагогічної діяльності та інші стресогенні чинники професійного характеру швидко виснажать фахівця, знизять рівень професійного потенціалу педагога, негативно відображаючись на готовності студентів педагогічних університетів, майбутніх викладачів до професійної діяльності. Тому праця над власним професійним образом відіграє значну роль у попередженні розвитку психофізичного виснаження як серед працюючих, так і серед майбутніх педагогів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці ефективних методів формування стійкості майбутніх викладачів до професійного вигорання засобами впливу позитивним іміджем працюючих педагогів вищої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іщенко М. П. Соціально-політична енциклопедія : [наук. видання] / М. П. Іщенко, О. М. Іщенко ; [за ред. д-ра філос. наук, проф. М. П. Іщенка]. – Ч. : "ІнтролігаТОР", 2012. – 636 с.
2. Шепель В. М. Имиджелогия. Как нравиться людям / В. М. Шепель. – М. : Народное образование, 2002. – 576 с.
3. Баранова В. А. Имидж личности как социально-психологическое явление / В. А. Баранова // Магистр. – 1994. – № 2. – С. 7–9.
4. Аверченко Л. К. Имидж и личностный рост : [учеб. пособие для студентов, аспирантов, педагогов, прак. психологов] / Л. К. Аверченко ; М-во общ. и проф. образования РФ. Новосиб. гос. акад. экономики и упр.]. – Новосибирск : НГАЭиУ, 1999. – 146 с.
5. Пискунов М. С. Имидж образовательного учреждения : структура и механизмы функционирования / М. С. Пискунов // Мониторинг и стандарты в образовании. – Москва, 1999. – № 5. – С. 45–51.
6. Шепель В. М. Имиджелогия. Секреты личного обаяния / В. М. Шепель. – М. : Политиздат, 1994. – 126 с.

7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996. – 312 с.
8. Лук'янова М. І. Психолого-педагогічна компетентність вчителя : діагностика та розвиток / М. І. Лук'янова. – К. : ІПК ім. Ульянова, 1996. – 227 с.
9. Кузин Ф. А. Современный имидж делового человека, бизнесмена, политика / Ф. А. Кузин. – М. : Ось-89, 2002. – 512 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Ishchenko M. P. Sotsial'no-politychna entsyklopediya [Social and Political Encyclopedia] : [nauk. vydannya] / M. P. Ishchenko, O. M. Ishchenko ; [za red. d-ra filos. nauk, prof. M. P. Ishchenka]. – KH. : "IntroligaTOR", 2012. – 636 s.
2. Shepel' V. M. Imidzhelogiya. Kak nraivit'sya lyudyam [Imagology. How to Please People] / V. M. Shepel'. – M. : Narodnoye obrazovaniye, 2002. – 576 s.
3. Baranova V. A. Imidzh lichnosti kak sotsial'no-psikhologicheskoye yavleniye [Image of the Personality as a Socio-Psychological Phenomenon] / V. A. Baranova // Magistr [Master]. – 1994. – № 2. – S. 7–9.
4. Averchenko L. K. Imidzh i lichnostnyy rost [Image and Personal Growth] : [ucheb. posobiye dlya studentov, aspirantov, pedagogov, prak. psikhologov] / L. K. Averchenko ; M-vo obshch. i prof. obrazovaniya RF. Novosib. gos. akad. ekonomiki i upr. – Novosibirsk : NGAEiU, 1999. – 146 s.
5. Piskunov M. S. Imidzh obrazovatel'nogo uchrezhdeniya : struktura i mekhanizmy funktsionirovaniya [Image of an Educational Institution : the Structure and Functioning] / M. S. Piskunov // Monitoring i standarty v obrazovanii [Monitoring and Standards in Education]. – Moskva, 1999. – № 5. –S. 4–551.
6. Shepel' V. M. Imidzhelogiya. Sekrety lichnogo obayaniya [Imagology. Secrets of Personal Charm] / V. M. Shepel'. – M. : Politizdat, 1994. – 126 s.
7. Markova A. K. Psikhologiya professionalizma [Psychology of Professionalism] / A. K. Markova. – M. : Mezhdunarodnyy gumanitarnyy fond "Znaniye", 1996. – 312 s.
8. Luk'yanova M. I. Psikhologo-pedagogichna kompetentnist' vchytelya : diagnostyka ta rozvytok [Psychological and Pedagogical Teacher's Competence : Diagnosis and Development] / M. I. Luk'yanova. – K. : IPK im. Ul'yanova, 1996. – 227 s.
9. Kuzin F. A. Sovremennyy imidzh delovogo cheloveka, biznesmena, politika [The Modern Image of a Businessman, Politician] / F. A. Kuzin. – M. : Os'-89, 2002. – 512 s.

Матеріал надійшов до редакції 20.05. 2014 р.

Скорик Ю. М. Імідж педагога как формирующий фактор устойчивости к профессиональному выгоранию будущих преподавателей высшей школы.

В статье представлен теоретический анализ феномена имиджа педагога. Выявлены предпосылки его формирования, основные составляющие и подходы к классификации. Проанализированы особенности формирующего влияния имиджа на становление личности студента педагогического университета.

Описана зависимость склонности к психофизическому выгоранию будущих преподавателей от профессионального образа работающих педагогов высшей школы. Обоснована необходимость формирования положительного профессионального имиджа педагога как детерминанты развития устойчивости к профессиональному выгоранию будущих преподавателей высшей школы.

Ключевые слова: психофизическое выгорание, профессиональный образ, педагогическое воздействие, психологическое здоровье.

Skoryk Yu. M. The Teacher's Image as a Formative Factor of Resistance to the Professional Burnout of Future High School Teachers.

This article presents the theoretical analysis of the phenomenon of the teacher's image and professional burnout. The topicality of the article is the demand of the educational system and the society in general for the process of preparing highly qualified teachers of higher school. As far as the teacher's identity may fall under the influence of the professional deformation, the professional development of a positive image plays an important role in the prevention of burnout. The material of the research is to determine the prerequisites of the image formation, its main components and perspective for classification. The process of the image formation is seen as a complex, long-term, gradual process that requires the concernment on the part of a teacher, his / her efforts and awareness of the necessity to acquire these individual aspects that are able to contribute to the development of resistance to burnout. This paper analyzes the features of the formative influence on the image formation of the pedagogical university student's personality. The dependence of susceptibility to the mental and physical burnout of future teachers is described. During the research such scientific methods as analysis, synthesis, description and comparison are used. As a result, the necessity of creating a teacher's positive professional image as a determinant of resistance for burnout of the future high school teachers is explained.

Keywords: professional image, pedagogical influence, psychological health, psychophysical burnout.